PROVOCĂRI ÎN PROMOVAREA ÎMBĂTRÂNIRII ACTIVE: CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

CHALLENGES IN PROMOTING ACTIVE AGEING: THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Anastasia OCERETNÎI, dr., conf.univ., Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0002-4648-7921

***Rezumat*:** *În mare parte întreaga lume este afectată de procesul de îmbătrânire demografică, fiind abordate în ultima perioadă a provocărilor și oportunităților pe care le generează acest fenomen. Una din perspectivele promovate la nivel internațional este îmbătrânirea activă. În articol sunt prezentate reperele evoluției implementării politicilor de îmbătrânire activă la nivel internațional și național, inclusiv a instrumentului de evaluare a nivelului de asigurare a îmbătrânirii active – indicele îmbătrânirii active.*
***Cuvinte-cheie*:** îmbătrânire demografică, îmbătrânire activă, persoană în vârstă, indicele îmbătrânirii active.

***Abstract**: Mostly the whole world is affected by the demographic aging process, the challenges and opportunities that this phenomenon generates being addressed in the last period. One of the perspectives promoted internationally is active aging. The article presents the milestones of the implementation of active aging policies at the international and national level, including the tool to evaluate the level of ensuring active aging - the active aging index.*
***Keywords*:** demographic aging, active aging, elderly person, active aging index.

Îmbătrânirea demografică este una dintre tendințele demografice majore la nivel mondial cu impact continuu și de lungă durată asupra dezvoltării durabile, dar și asupra modului de organizare a societății contemporane. Multiplele provocări ale îmbătrânirii populației au un caracter universal, incluzând presiune asupra bugetelor publice, sistemelor fiscale, sistemelor de pensii și de securitate socială, sistemului de sănătate, implicând nevoia adaptării economiei și în special a pieții muncii la o forță de muncă îmbătrânită, lipsa forței de muncă, necesitatea unui număr crescut de profesioniști din domeniul sănătății și asistenței sociale (în special îngrijitori), cerere mai mare de servicii de îngrijire pe termen lung, potenţiale conflicte intergenerațională cu privire la distribuţia resurselor ș.a.

Republica Moldova, de rând cu o serie de țări europene, se confruntă cu un ritm alert de îmbătrânire, pe fundalul unui spor migratoriu înalt, scăderii ratei de natalitate și creșterii ratei de mortalitate. În perioada anilor 2016-2022 coeficientul de îmbătrânire a sporit de la 18,5% la 22,8%, prognozele demografice indicând asupra aprofundării procesului de îmbătrânire a populației țării în următorii ani. Către anul 2040, se estimează că fiecare al 3 cetățean al Republicii Moldova va avea peste 60 ani [1, p.139]. În aceste condiții sunt necesare identificarea de soluții inovative pentru a reduce din „povara” îmbătrânirii populației și valorificarea potențialului

persoanelor în vârstă în beneficiul tuturor, asigurându-se sustenabilitatea aranjamentelor de bunăstare.

Politicile de „îmbătrânire activă" au fost prezentate ca un mijloc potențial de intervenție, fiind necesare în contextul ponderii în creștere a populației în vârstă și presiunii puse pe sistemul economic, de asigurări sociale, de sănătate și asistență socială. Conceptul de îmbătrânire activă a intrat în circuitul public după al doilea război mondial – în anii 60 ai secolului al XX-lea, în SUA, în discuțiile asupra îmbătrânirii de succes care au apărut ca răspuns la teoria dezangajării, dezvoltată de Cumming E. și Henry W. (1961). În concepția celor doi cercetători, pe măsură ce persoanele îmbătrânesc, acestea se retrag treptat din viața socială și își reduc rolurile. În aceste condiții îmbătrânirea activă pune accentul pe politicile de activare a persoanelor vârstnice, marcându-se o trecere de la abordarea pasivă la cea activă în raport cu aceste persoane.

În anii 80 ai secolului al XX-lea asistăm la o reactualizare a conceptului, în contextul discuțiilor asupra „îmbătrânirii productive", punându-se accent pe întreg ciclul de viață, nu doar pe ultima etapă de viață (bătrânețea) [3, p.8]. Noua abordare a fost considerată una îngustă, axându-se în special pe aspectele economice: dezvoltarea de măsuri care să contribuie la extinderea oportunităților pentru persoane după pensionare. Abordarea dată a îmbătrânirii a fost promovată în contextul interesului Organizației Națiunilor Unite față de provocările sociale ale îmbătrânirii. Astfel, Asambleea Generală a ONU, prin Rezoluția 33/52 din 14 decembrie 1978 [6], a decis organizarea primei Asamblei pe Îmbătrânire, care s-a desfășurat în anul 1982 (26 iulie-6 august) la Viena, în cadrul căreia a fost aprobat Planul Internațional de Acțiuni, ce reprezintă primul instrument internațional în domeniu, care a impulsionat formularea și adoptarea politicilor și programelor în domeniul îmbătrânirii. Documentul cuprinde 62 de recomandări de acțiuni în domenii, precum sănătatea și nutriția, protecția consumatorilor în vârstă, mediu, infrastructură/locuință, familie, bunăstare socială, securitate materială și ocupare, educație.

Totodată, un rol esențial în promovarea îmbătrânirii active l-a avut Organizația Mondială a Sănătății, care a evidențiat legătura dintre activitate și sănătate, înaintând o abordare mai extinsă a îmbătrânirii, depășind abordarea îmbătrânirii productive. Astfel, Organizația Mondială a Sănătății (2002) definește îmbătrânirea activă ca fiind procesul de optimizare a oportunităților pentru sănătate, participare și securitate pentru a îmbunătăți calitatea vieții oamenilor pe măsură ce aceștia îmbătrânesc [2, p.12]. Totodată, cuvântul „activ" se referă la participarea continuă la activitățile sociale, economice, culturale, spirituale și civice, nu doar la capacitatea de a fi fizic activ sau pentru participare pe piața muncii.

Noua concepție a reprezentat trecerea de la abordarea bazată pe nevoi la cea pe drepturi și responsabilități. În același timp, Organizația Mondială a Sănătății relevă importanța calității vieții în anii de tinerețe pentru determinarea bunăstării în etapele ulterioare, precum și natura socială a îmbătrânirii. În acest sens, noua abordare a îmbătrânirii active se sprijină pe 3 piloni: sănătate, participare și securitate, evidențiindu-se caracteristica de multidimensionalitate a conceptului, care implică necesitatea de integrare a îmbătrânirii în toate domeniile.

Perspectivele de implementare ale principiului îmbătrânirii active la nivel internațional au fost diversificate urmare a organizării celei de a Doua Asamblee a ONU pe Îmbătrânire, desfășurată în anul 2002 (8-12 aprilie), în cadrul căreia s-a adoptat Planul Internaţional de Acţiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea (MIPAA). Declarația politică și Planul Internațional de Acțiuni [5] a determinat regândirea modului în care sunt organizate societățile, astfel încât să fie prietenoase pentru toate vârstele, prin transpunerea nevoilor persoanelor în vârstă în politicile publice, prin prisma celor 3 domenii prioritare: persoanele în etate și dezvoltarea, asigurarea sănătății și bunăstării persoanelor în etate și crearea unor medii/condiții favorabile, cuprinzând un număr de 250 recomandări de acțiuni. În art.12 al Declarației politice se menționează importanța celor două aspecte relevante ale îmbătrânirii active: împuternicirea și participarea persoanelor în vârstă [7, p.9]. Totodată țările care sunt într-un proces de îmbătrânire demografică, erau îndemnate să integreze îmbătrânirea activă în sistemele de sănătate, de educație prin extinderea oportunităților de învățare de-a lungul vieții și de ocupare prin aplicarea programelor flexibile de muncă.

Planul Internaţional de Acţiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea (MIPAA) a determinat implicarea plenară a statelor membre a ONU să întreprindă măsuri care să asigure realizarea angajamentelor asumate. Provocările în implementarea recomandărilor MIPAA au fost discutate în cadrul conferințelor ministeriale organizate cu o periodicitate de 5 ani, fiind adoptate o serie de declarații ministeriale: Berlin (2002), Leon (2007), Viena (2012), Lisabona (2017) și Roma (2022). Țintele care urmează a fi atinse până în anul 2027, stabilite în Decalarația Ministerială de la Roma [13], se referă la următoarele aspecte: promovarea îmbătrânirii active și sănătoase pe tot parcursul vieții (1), asigurarea accesului la îngrijire pe termen lung și sprijin pentru îngrijitori și familii (2) și integrarea îmbătrânirii pentru a promova o societate pentru toate vârstele (3).

Un moment important în dezvoltarea domeniului de îmbătrânire activă a fost crearea de către Asambleea Generală a ONU a Grupului de lucru deschis privind îmbătrânirea (Rezoluția nr.65/182 din 21 decembrie 2010), fiind organizate până la moment 12 sesiuni ale acestui grup. Scopul grupului de lucru este analiza cadrului

internațional în domeniul drepturilor omului pentru persoanele în vârstă în vederea identificării posibilelor lacune și a modalităților optime de abordare a acestora.

La nivel european îmbătrânirea activă a fost lansată în discursul politic în anul 1999, urmare a lansării comunicării Comisiei Comunităților Europene „Towards a Europe for all Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity" [4]. Documentul accentuează nevoia adaptării politicilor și practicilor de ocupare la procesul de îmbătrânire, a ajustării sistemelor de pensionare și a celor de sănătate pentru a răspunde nevoilor de sănătate și de îngrijire. Măsurile implementate sub umbrela promovării îmbătrânirii active au variat pe parcursul anilor. Totuși, principiile care au ghidat măsurile de politică se referă la încurajarea promovării învățării pe tot parcursul vieții, a activității de muncă de durată și pensionarea tardivă, a activismului după pensionare și implicarea în activități de menținere a sănătății și de sporire a capacităților de autoîngrijire.

În anul 2011 a fost lansat Parteneriatul European de Inovare privind Îmbătrânirea Activă și Sănătoasă [10], la inițiativa Comisiei Europene, având ca scop stimularea inovării și transformării digitale în domeniul îmbătrânirii active și sănătoase prin consolidarea cercetării și inovării.

Schimbările demografice caracterizate printr-o îmbătrânire accelerată a Europei, a impus promovarea plenară a îmbătrânirii active, context în care anul 2012 a fost declarat Anul European al Îmbătrânirii Active și Solidarității între Generații. Inițiativa a avut ca scop accentuarea contribuției persoanelor în vârstă pentru societate și economie, sporirea independenței acestora și întărirea solidarității între generații [8]. Totodată în anul 2012 (7 decembrie) au fost aprobate Principiile directoare pentru Îmbătrânire Activă [9], care propun o serie de recomandări în următoarele domenii:

- *ocuparea forței de muncă*, printre care educație de-a lungul vieții, condiții de muncă sigure și sănătoase, strategii de management a vârstei, servicii de ocupare pentru persoanele vârstnice, prevenirea discriminării de vârstă, sisteme de taxe/beneficii favorabile angajării, transferul de experiență, reconcilierea muncii cu îngrijirea;

- *participarea în societate*, printre care securitatea veniturilor, incluziunea socială, voluntariatul seniorilor, participarea în luarea deciziilor, suport pentru îngrijitorii informali,

- *viața independentă*, printre care promovarea sănătății și prevenirea îmbolnăvirilor, adaptarea locuințelor și serviicilor, transport accesibil și acomodat, mediu, servicii și bunuri prietenoase vârstei, maximizarea autonomiei în îngrijirea pe termen lung.

O contribuție la sensibilizarea comunității europene asupra problemelor pe care le implică îmbătrânirea și la evaluarea potențialului neexploatat al persoanelor în vârstă, l-a avut Comisia Economică pentru Europa a Națiunilor Unite (UNECE), în special Unitatea Populație, care a lansat în anul 2012 împreună cu Comisia Europeană (Direcția Generală pentru Ocuparea Forței de Muncă, Afaceri Sociale și Incluziune), Indicele Îmbătrânirii Active (IÎA), care este un instrument statistic care permite măsurarea nivelului în care persoanele în vârstă își pot realiza întregul potențial în ceea ce privește ocuparea forței de muncă, participarea la viața socială și culturală și viața independentă. Metodologia calculării IÎA prevede utilizarea a 22 indicatori grupați în 4 domenii (ocuparea în câmpul muncii, participarea în societate, viață independentă, sănătoasă și în condiții de siguranță și capacitate și mediu favorabil pentru îmbătrânire activă) [11]. Inițial IÎA a fost calculat pentru 27 de țări ale Uniunii Europene, ulterior măsurătorile au fost extinse asupra altor țări atât din cadrul, cât și din afara UE (Canada, Islanda, Norvegia, Elveția, Serbia, Turcia etc.). Republica Moldova a calculat pentru prima dată IÎA în anul 2016, fiind recalculat în anul 2020 [12]. Actualmente la nivel internațional IÎA este recunoscut și aplicat ca instrument de evaluare a implementării MIPAA.

O acțiune ce merită a fi menționată în contextul promovării și implementării îmbătrânirii active la nivel european a fost alinierea eforturilor partenerii sociali de a promova îmbătrânirea activă și abordarea intergenerațională, fiind adoptat în anul 2017 un acord [14] care stabilește cadrul general de cooperare, ce urmărește: creșterea gradului de conștientizare și înțelegere de către angajatori, salariați și reprezentanții acestora cu privire la provocările și oportunitățile care decurg din schimbarea demografică; oferirea angajatorilor, salariaților și reprezentanților acestora la toate nivelurile a abordărilor practice și/sau măsuri pentru promovarea și gestionarea îmbătrânirii active într-un mod eficient; asigurarea și menținerea unui mediu de lucru sănătos, sigur și productiv; încurajarea abordărilor inovatoare ale ciclului de viață, cu locuri de muncă productive și de calitate, pentru a permite oamenilor să rămână în muncă până la vârsta de pensionare; facilitarea schimburilor, cooperării reciproce și promovarea acțiunilor concrete de transfer de cunoștințe și experiență între generații la locul de muncă. Acordul respectiv relevă o conștientizare a tuturor actorilor în crearea unui mediu propice și prietenos pentru toate vârstele.

Acțiunile care urmează a fi implementate la nivel european și viziunea asupra problemelor cheie ale îmbătrânirii, sunt abordate în noul document adoptat de Comisia Europeană în data de 27 ianuarie 2021 - Cartea Verde privind Îmbătrânirea „Promovarea solidarității și responsabilității între generații” [15].

La nivel național integrarea îmbătrânirii în politici și promovarea îmbătrânirii active s-a realizat cu suportul partenerilor de dezvoltare, urmare a aderării Republicii

Moldova la MIPAA. Astfel a fost aprobat primul document de politici în domeniul îmbătrânirii: *Programul pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici*, implementat prin 2 planuri de acțiuni: *Planul de acțiuni privind implementarea Ghidului de parcurs pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici (2014-2016)* (HG nr.406/2014) și *Planul de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active* (2018-2021) (HG nr.1147/2017). Prin aprobarea documentelor de politici sus-numite, Republica Moldova și-a asumat angajamentul să asigure o societate pentru toate vârstele prin asigurarea calităţii vieţii şi a îmbătrânirii active și prezentarea în prim-plan a contribuţiei persoanelor în vârstă la dezvoltarea socioeconomică a societăţii. Totuși, analiza implementării angajamentelor asumate de Republica Moldova urmare a aderării la MIPAA, desfășurată în anul 2021, relevă o serie de aspecte lacunare ale politicilor implementate până la moment, fapt ce conduce la necesitatea revizuirii politicilor publice care să răspundă plenar la nevoile persoanelor în vârstă, dar și la întreaga populație pentru a contribui la crearea unui mediu care să ofere oportunități de îmbătrânire sănătoasă și activă. Acest fapt este argumentat și prin valoarea IÎA. Indicatorul dat a înregistrat în anul 2020 valoarea de 28,7 puncte, fiind cu 8,1 puncte mai mică comparativ cu media europeană (36,8 puncte) și aproximativ de 2 ori mai mic față de obiectivul-țintă de 57,5 puncte, fiind înregistrate diferențe semnificative în cazul femeilor (bărbați 30,5 puncte și femei 27,1 puncte).

În prezent o serie de provocări impactează asigurarea implementării principiului îmbătrânirii active la nivel național:

- interes manifestat sporadic de decidenții politici cu privire la îmbătrânirea activă – chiar dacă documentul de politică care reflectă viziunea de dezvoltare a țării - Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030” (HG nr.653/2022) - integrează îmbătrânirea, este necesară transpunerea angajamentelor în documentele de politică sectorială (muncă, educație, sănătate, protecție socială, dezvoltare regională, infrastructură etc.). Analiza desfășurată asupra unor documente de politici sectoriale atestă doar prezentarea unor date cu privire la problemele persoanelor vârstnice fără a se transpune în obiective/acțiuni concrete, ceea ce reprezintă o abordare de suprafață a problemelor îmbătrânirii;

- slaba conștientizare de către decidenții politici a inegalităților existente în raport cu persoanele în vârstă, ceea ce necesită consolidarea competențelor acestora;

- existența unor reglemtări normative discriminatorii în raport cu persoanele în vârstă (spre exemplu în domeniul muncii) care determină segregarea și nevalorificarea potențialului acestora;

- cadru statistic slab dezvoltat, care determină țintirea parțială a nevoilor persoanelor în vârstă prin politici publice și dezvoltarea acestora în bază de dovezi, inclusiv monitorizarea și evaluarea eficienței și impactului;

- costurile financiare necesare pentru crearea unei societăți prietenoase tuturor vârstelor, dar care trebuie văzute ca un mecanism de diminuare în perspectivă a presiunii pe sistemul social-economic a unei populații îmbătrânite;

- slaba conștientizare a beneficiilor îmbătrânirii active și sănătoase pentru persoane, societate și economie, fiind necesare acțiuni de sensibilizare și valorizare a persoanelor în vârstă.

În pofida acestor provocări, este important să menționăm că Republica Moldova necesită în contiunuare să își ajusteze politicile pentru a asigura condiții pentru o îmbătrânire activă și sănătoasă și schimbarea abordării fenomenului de îmbătrânire prin relevarea oportunităților.

***Referințe*:**

1. GAGAUZ O. (coord.) Populația Republicii Moldova la 30 de ani de independență: provocări principale și politici necesare. Chișinău: INCE, 2021. ISBN 978-9975-89-249-0.
2. World Heath Organization. Active Ageing. A Policy Framework. [Accesat 22.10.2022]. Disponibil: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. HAMBLIN K.A. Active Ageing in the European Union. Policy Convergence and Divergence. London: Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 978-1-4349-34606-6.
4. CEC (Commission of the European Communities) (1999) Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity, COM (1999) 221 [Accesat 20.10.2022]. Disponibil: : http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/com221_en.pdf.
5. United Nations, Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing. Madrid, 8-12 April 2002. [Accesat 22.10.2022]. Disponibil: https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf
6. Resolution 33/52. World Assembly on the Elderly. [Accesat 01.11.2022]. Disponibil: https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/360/70/IMG/NR036070.pdf?OpenElement
7. United Nations, Report of the Second World Assembly on Ageing, Madrid, 8-12 April 2002. [Accesat 10.10.2022]. Disponibil: https://unece.org/DAM/pau/age/mica2002/documents/Madrid2002Report.pdf
8. Active ageing. [Accesat 12.10.2022]. Disponibil: https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/active-ageing

9. Council Declaration on the European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations (2012): The Way Forward. [Accesat 01.10.2022]. Disponibil: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2017468%202012%20INIT/EN/pdf
10. The European Innovation Partnership on Active and Healthy Ageing (EIP on AHA). [Accesat 04.11.2022]. Disponibil: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/eip-aha
11. Active Ageing Index. [Accesat 07.09.2022]. Disponibil: https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/active-ageing-index/active-ageing-index/about
12. Indicele Îmbătrânirii Active în Republica Moldova, 2020. Chișinău: INCE, 2021. ISBN 978-9975-3486-2-1.
13. 2022 Rome Ministerial Declaration "A Sustainable World for All Ages: Joining Forces for Solidarity and Equal Opportunities Throughout Life". [Accesat 23.09.2022]. Disponibil: https://unece.org/sites/default/files/2022-06/Rome__Ministerial_Declaration.pdf
14. European Social Partners' Autonomous Framework Agreement on Active Ageing and an Inter-generational Approach. 8 March 2017. [Accesat 02.11.2022]. Disponibil: https://www.businesseurope.eu/sites/buseur/files/media/reports_and_studies/with_signatures_framework_agreement_on_active_ageing_0.pdf
15. European Commission. The Green Paper on Ageing. COM (2021). [Accesat 03.11.2022]. Disponibil: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/green_paper_ageing_2021_en.pdf
16. Evaluarea realizării planului de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active 2018-2021. [Accesat 14.07.2022]. Disponibil: https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/raportul_de_evaluare_a_planului_de_actiuni_privind_implementarea_principiului_imbatranirii_active.pdf